

Received: May 29, 2024

Revised: August 20, 2025

Accepted: August 22, 2025

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

Buddhist Tourism Management Model Wat Phra Mahathat Woramahawihan
Nakhon Si Thammarat Province

วชิรวิทย์ บัวขาว*

สุธิรา ชัยรักษา เงินถาวร

พัชรี สุเมธกุล

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

*ผู้ประสานงานหลัก (Corresponding Author) E-mail: washirawit_bua@nstru.ac.th

Washirawit Buakaw*

Suthira Chairaksa Ngernthaworn

Patcharee Sumethokul

Graduate School, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช 2) ใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 3) สร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช กลุ่มผู้ให้ข้อมูลรวม 39 คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม 5 คน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว 4 คน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และตัวแทนชุมชน 30 คน โดยใช้การสุ่มแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประเมินความพึงพอใจ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปมัยและการจำแนกชนิดข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีองค์ประกอบและสภาพปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ 4 องค์ประกอบ คือ ด้านบุคลากรการท่องเที่ยว ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านงบประมาณ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการบูรณาการร่วมกันของ ภาครัฐ ภาคเอกชน และ ภาคประชาชน โดยใช้ศักยภาพความรู้ความสามารถตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล สร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช 3) รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือโมเดล (VOTS) ประกอบด้วย เพิ่มมูลค่า (Value) จัดองค์กร (Organization) สามผู้นำ (Three Leaders) และมาตรฐานการตรวจสอบและควบคุม (Standards) ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: กระบวนการการมีส่วนร่วม; การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ; รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

Abstract

This mixed-methods research aims to 1) study the Buddhist tourism management of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, 2) apply the participation process in organizing Buddhist tourism of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, and 3) create a Buddhist tourism management model for Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province.

The study involved 39 informants, comprising 5 experts in history and culture, 4 tourism entrepreneurs, and 30 stakeholders and community representatives, who were selected through purposive sampling. Data were collected through interviews, focus group discussions, and satisfaction assessments. Qualitative data were analyzed using inductive analysis and data classification methods, while quantitative data were analyzed using percentage, mean, and standard deviation statistics.

The research findings revealed that 1) Buddhist tourism management of Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province consists of 4 components and problem conditions: tourism personnel, location and environment, budget, and community participation aspects, 2) the participation process for Buddhist tourism management represents an integration of government, private, and public sectors, utilizing individual expertise and capabilities to create the Buddhist tourism management model, and 3) The Buddhist tourism management model for Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat Province, known as the VOTS model, comprises

value enhancement, organization, three leaders, and standards for inspection and control, which received the highest appropriateness evaluation

Keywords: Participatory process; Buddhist tourism management; Buddhist tourism management model

บทนำ

จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีการเสนอพระบรมธาตุเมืองนครเข้าสู่มรดกโลก พระบรมธาตุเมืองนครประดิษฐานอยู่ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ตามตำนานสร้างขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ.854 ภายในบรรจุพระทันตธาตุ เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่องค์แรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการเรียกขานว่า "พระธาตุทองคำ" และ "พระธาตุไฉนา" เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจังหวัดและพุทธศาสนิกชนทั่วไป รวมทั้งเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวจีน มาเลเซีย และสิงคโปร์ จาก Tourism Authority of Thailand, Nakhon Si Thammarat Office (2023) พบว่า วัดพระมหาธาตุมีนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมเฉลี่ยปีละ 2.8 ล้านคน แบ่งเป็นนักท่องเที่ยวไทยร้อยละ 75 และต่างชาติร้อยละ 25

การสำรวจความต้องการของนักท่องเที่ยวเชิงพุทธในภาคใต้ (Nakhon Si Thammarat Provincial Tourism and Sports Office, 2024) พบความต้องการหลัก 5 ประการ คือ ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง มัคคุเทศก์ที่มีความรู้เฉพาะด้าน สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ผลิตภัณฑ์ที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เข้าร่วมได้อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Sukrakan (2021) และ Nakhon Si Thammarat Provincial Cultural Office (2023) พบความท้าทายหลายด้าน ได้แก่ การขาดแคลนบุคลากรเชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธ งบประมาณจำกัดสำหรับพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การประสานงานระหว่างหน่วยงานที่ไม่เป็นระบบ และการขาดรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ขณะเดียวกัน Nakhon Si Thammarat Provincial Office of Tourism and Sports (2024) ระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธมีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แสวงหาประสบการณ์ทางจิตวิญญาณและการเรียนรู้วัฒนธรรม

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยการมีส่วนร่วมและบูรณาการภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ และพัฒนารูปแบบการจัดการที่ยั่งยืน พร้อมรองรับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก รวมทั้งเป็นแนวทางสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในพื้นที่อื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยแนวคิดการจัดการ ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการวิจัยเชิงปริมาณประเมินผลความพึงพอใจ โดยการใช้แบบสอบถาม สำหรับวัตถุประสงค์ข้อแรกที่ต้องการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ วัตถุประสงค์ข้อที่สองเกี่ยวกับการใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม

และการสัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่สามที่มุ่งสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ใช้วิธีการสังเคราะห์ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ข้อแรกและข้อที่สอง ร่วมกับการประเมินรูปแบบโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รวม 39 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม 5 คน (รหัส A1-A5) ประกอบด้วย รองเจ้าอาวาส เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมจังหวัด ราษฎรชาวบ้าน นักวิชาการการท่องเที่ยว และไวยาวัจกร กลุ่มผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว 4 คน (รหัส B1-B4) ได้แก่ ผู้ประกอบการที่พัก ร้านอาหารและของที่ระลึก สังฆภัณฑ์ และรถโดยสาร และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและตัวแทนชุมชน 30 คน (รหัส C1-C30) แบ่งเป็นตัวแทนกลุ่มประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม 10 คน ตัวแทนกลุ่มธุรกิจและเศรษฐกิจชุมชน 10 คน และตัวแทนกลุ่มนักท่องเที่ยว 10 คน โดยทุกคนมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับวัดไม่น้อยกว่า 5 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การพัฒนาเครื่องมือดำเนินการอย่างเป็นระบบประกอบด้วย 4 เครื่องมือหลัก เครื่องมือแรกคือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง สำหรับสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในปัจจุบัน ความท้าทายและข้อจำกัด และแนวทางการพัฒนา เครื่องมือที่สองคือคู่มือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) และแบบบันทึกการสนทนา โดยกำหนดวัตถุประสงค์ หัวข้อ และคำถามปลายเปิดเรียงลำดับจากง่ายไปลึก มุ่งเน้นประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ความต้องการจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วน เครื่องมือที่สามคือแบบประเมินความสอดคล้องและความเหมาะสมของรูปแบบ โดยผู้เชี่ยวชาญ 4 ด้าน (ประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยว วัฒนธรรม และศาสนา) จำนวน 5 คน และเครื่องมือสุดท้ายคือแบบสอบถามประเมินความเหมาะสมแบบมาตราส่วนประมาณค่า สำหรับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน ครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ บุคลากรการท่องเที่ยว สถานที่และสภาพแวดล้อม งบประมาณ และการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการ 2 ระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ระยะแรกเป็นการศึกษาเอกสาร โดยค้นคว้าเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิจากหน่วยงานราชการ สถาบันศึกษา และภาคเอกชน ประเภทหนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และอินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้องกับบิณฑวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การจัดการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ระยะที่สองเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจเบื้องต้น การสัมภาษณ์แบบมีและไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และแบบสอบถามประเมินความพึงพอใจ โดยศึกษาปฏิสัมพันธ์และพฤติกรรมในกิจกรรมการท่องเที่ยว การให้บริการของบุคลากรในวัด สภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวก และการมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากภาคเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสังเกตสัมภาษณ์ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป คือ การวิเคราะห์แบบอุปมัย และการวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล การวิเคราะห์แบบอุปมัย คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เมื่อนักวิจัยเห็นรูปธรรม หรือสังเกตหลาย ๆ เหตุการณ์ แล้วลงมือสร้างข้อสรุป การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูลคือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป โดยใช้วัฒนธรรมและแนวคิดทฤษฎีเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

สำหรับการประเมินผลรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยใช้แบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา โดยมีข้อคำถามครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน

ประกอบด้วย ด้านบุคลากรการท่องเที่ยว ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านงบประมาณ และด้านการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล หาค่าร้อยละ หาค่าเฉลี่ย และหาค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน หากข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลประชากรศาสตร์ของกลุ่มนี้ พบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ 63.7 มีอายุระหว่าง 25-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 56.7 ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัวมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 40.0 มีรายได้ต่อเดือน 20,001-30,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 43.3 และมีที่พักอาศัยในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดอื่นในสัดส่วนเท่ากันคือร้อยละ 50.0

การศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พบว่า ประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ตอนสำคัญ ได้แก่ ตอนการนำพระธาตุมายังหาดทรายแก้ว ตอนการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ และตอนการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช

ผู้ให้ข้อมูล A1 (Interview, August 26, 2023) ระบุว่า พระมหาธาตุเจดีย์เริ่มสร้างครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ 15 ต่อมาผู้ให้ข้อมูล A2 (Interview, August 26, 2023) อธิบายว่า ในพุทธศตวรรษที่ 18 ได้มีการบูรณะโดยสร้างเป็นเจดีย์องค์ใหม่ครอบทับองค์เดิม ด้วยการนำรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและคตินิยมจากศรีลังกามาเป็นแนวทางการออกแบบ ส่วนผู้ให้ข้อมูล A5 (Interview, August 26, 2023) กล่าวว่า ที่ตั้งของพระมหาธาตุเจดีย์ปัจจุบันอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 โดยได้รับอิทธิพลจากอยุธยาในการสร้างกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมพระมหาธาตุเจดีย์เอาไว้

สำหรับองค์ประกอบและสภาพปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธ จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 กลุ่ม และการสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้วิจัยพบว่า องค์ประกอบและสภาพปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถแบ่งได้ 4 องค์ประกอบ

ด้านแรกคือด้านบุคลากรการท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลกลุ่ม A1 (Interview, August 26, 2023) และกลุ่มผู้ประกอบการ B1 (Interview, August 26, 2023) สะท้อนปัญหาร่วมกันว่า ยังขาดบุคลากรในการนำชมที่สามารถให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ ของวัดได้อย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือ ผู้ให้ข้อมูล C1 (Interview, August 26, 2023) ระบุเพิ่มเติมว่า ยังขาดบุคลากรที่มีความสามารถในการดูแลพิพิธภัณฑสถานและให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวได้นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูล C11 (Interview, August 26, 2023) ยังชี้ให้เห็นปัญหาการขาดบุคลากรในการดูแลสถานที่เจ้าหน้าที่ประจำวิหารในเรื่องการเปิด-ปิด การทำความสะอาด การป้องกันภัยและการคุ้มครองความปลอดภัย

ด้านที่สองคือด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ผู้ให้ข้อมูลการ B1 (Interview, August 26, 2023) และกลุ่มนักท่องเที่ยว C21 (Interview, August 26, 2023) ให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า เวลาการเปิดเข้าชมวัดยังคงจำกัดเฉพาะช่วงกลางวัน ผู้ให้ข้อมูล A2 (Interview, August 26, 2023) ชี้ให้เห็นว่า ทางวัดมีโบราณวัตถุมากมายที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแต่ยังขาดการจัดแสดงที่มีความน่าสนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้กลับมาเที่ยวชมซ้ำ ซึ่งสะท้อนปัญหาเรื่องการวางแผนจัดภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจุดที่สักการะมีความคับแคบ สิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ

ด้านที่สามคือด้านงบประมาณ จากการสัมภาษณ์ A1 (Interview, August 26, 2023) และ C1 (Interview, August 26, 2023) พบว่า ทางวัดได้รับงบประมาณยังค่อนข้างจำกัดในการจะบูรณะซ่อมแซมและดูแลโบราณสถาน โดยได้รับงบประมาณจากกรมศิลปากรและจากเงินบริจาคและทำบุญเป็นหลัก ผู้ให้ข้อมูล A5 (Interview, August 26, 2023) ระบุเพิ่มเติมว่า การดำเนินการซ่อมแซมและปรับปรุงสถานที่ของวัดพระมหาธาตุจะต้องได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร ทางวัดไม่สามารถดำเนินการได้เอง

ด้านที่สี่คือด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ให้ข้อมูลจากทุกกลุ่ม โดยเฉพาะ C1 (Interview, August 26, 2023) สะท้อนปัญหาร่วมกันว่า การมีส่วนร่วมของฆราวาสและกรรมการของวัดเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนในการวางแผนการอนุรักษ์ วัฒนธรรมนิยมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณยังมีน้อย และการเข้าร่วมกิจกรรมของวัดของคนในชุมชน สมาคม ชมรม สโมสร ท้องถิ่นยังมีไม่มากเท่าที่ควร ผู้ให้ข้อมูล C21 (Interview, August 26, 2023) ระบุว่า สาเหตุหนึ่งมาจากการที่ประชาชน ส่วนใหญ่คิดว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์และวัดที่จัดเตรียมให้ประชาชนเท่านั้น

การใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากการสนทนากลุ่มกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 30 คน พบว่า กระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นการบูรณาการร่วมกันของ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยใช้ศักยภาพความรู้ความสามารถตามความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคล ใน 4 ขั้นตอน ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ผู้ให้ข้อมูล C1 (Interview, August 26, 2023) เสนอให้มีการวางแผนร่วมกันในด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะเรื่องการจัดนิทรรศการหมุนเวียน ในการจัดแสดงโบราณวัตถุที่จัดเก็บไว้ในคลังและพิพิธภัณฑสถาน ผู้ให้ข้อมูล A1 (Interview, August 26, 2023) มีส่วนร่วมในการวางแผนจัดภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจุดที่สักการะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ผู้ให้ข้อมูล C1 (Interview, August 26, 2023) ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดตั้ง "นิกสือความหมายท้องถิ่น" และ "อาสาสมัครท้องถิ่น" ร่วมกันฝึกอบรม เรื่ององค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รวมไปถึงประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้ข้อมูล B1 (Interview, August 26, 2023) มีส่วนร่วมในการพัฒนาประสบการณ์การท่องเที่ยวและการบริการ ที่เกี่ยวข้อง ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ผู้ให้ข้อมูล A1 (Interview, August 26, 2023) และ C1 (Interview, August 26, 2023) ได้มีการร่วมวางแผนการผลักดันวัดพระมหาธาตุเข้าสู่มรดกโลกเพื่อให้ได้งบประมาณสนับสนุนจากทั่วโลก เช่น UNESCO ในการบูรณะซ่อมแซมและดูแลโบราณสถานมากขึ้น ผู้ให้ข้อมูล B1 (Interview, August 26, 2023) ได้รับประโยชน์จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ผู้ให้ข้อมูล C1 (Interview, August 26, 2023) ได้มีการสอบถามความคิดเห็นของคนในชุมชนในเรื่องของการร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้ข้อมูล A1 (Interview, August 26, 2023) มีการจัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นประจำเพื่อ สอบถามและประเมินผลงานและความพึงพอใจของทุกฝ่าย เพื่อการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

การสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (VOTS)

จากการสังเคราะห์ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 ร่วมกับการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ 5 คน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 30 คน ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในรูปแบบโมเดล "VOTS" ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ดังภาพที่ 1

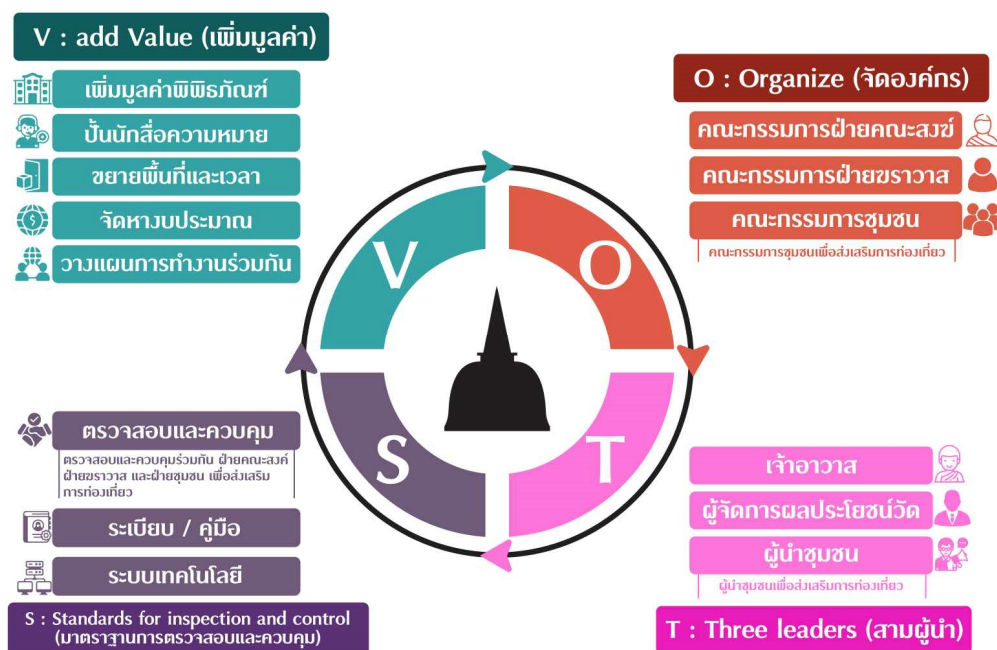
องค์ประกอบแรกคือ V: Value (เพิ่มมูลค่า) พัฒนาจากข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูล A1-A5 และ B1-B4 ประกอบด้วย การเพิ่มมูลค่าพิพิธภัณฑสถาน การปั้นนิกสือความหมาย การขยายพื้นที่และเวลา การจัดหางบประมาณ และการวางแผนการทำงานร่วมกัน

องค์ประกอบที่สองคือ O: Organize (จัดองค์กร) ออกแบบตามข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม C1-C30 เป็นการกำหนดโครงสร้าง บทบาท และหน้าที่ของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยว ทั้ง 3 ภาคส่วนประกอบด้วย คณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ คณะกรรมการฝ่ายฆราวาส และคณะกรรมการชุมชน

องค์ประกอบที่สามคือ T: Three Leaders (สามผู้นำ) กำหนดจากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ A1, A3, A5 ในการควบคุมการดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงได้ จะต้องมีการสร้างผู้นำในการพัฒนาองค์ความรู้และเติมเต็มความรู้ในด้านคุณค่าและแก่นแท้ของปูชนียสถาน ประกอบด้วย เจ้าอาวาสเป็นผู้นำฝ่ายสงฆ์ ผู้จัดการประโยชน์วัดเป็นผู้นำฝ่ายฆราวาส และผู้นำชุมชนเป็นผู้นำจากคณะกรรมการชุมชน

องค์ประกอบสุดท้ายคือ S: Standards (มาตรฐานการตรวจสอบและควบคุม) พัฒนาจากข้อเสนอแนะของทุกกลุ่ม การตรวจสอบและควบคุมการบริหารจัดการวัดควรเป็นการตรวจสอบร่วมกันทั้งฝ่ายคณะสงฆ์ ฝ่ายฆราวาส และฝ่ายชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช (VOTS)
ที่มา: Buakaw (2024)

ทั้งนี้หลังจากผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแล้วจึงได้มีการประเมินรูปแบบ VOTS จากการประเมินรูปแบบ VOTS โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 30 คน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการประเมินรูปแบบ VOTS โดยรวมรายด้าน

ด้าน	$\bar{X}$	SD	แปลผล
1. การเพิ่มมูลค่า	4.78	0.2674	มากที่สุด
2. การจัดองค์กร	4.82	0.2731	มากที่สุด
3. ด้านสามผู้นำ	4.75	0.2616	มากที่สุด
4. ด้านมาตรฐานการตรวจสอบและควบคุม	4.85	0.2724	มากที่สุด

จากตารางพบว่าทุกองค์ประกอบมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด โดยด้านการเพิ่มมูลค่า (V: Value) มีค่าเฉลี่ย 4.78 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.2674 เมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่าการเพิ่มมูลค่าพิพิธภัณฑสถานมีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.97 รองลงมาคือการบันทึกสื่อความหมายที่ 4.83 ด้านการจัดองค์กร (O: Organize) มีค่าเฉลี่ย 4.82 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.2731 โดยคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.87 ด้านสามผู้นำ (T: Three Leaders) มีค่าเฉลี่ย 4.75 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.2616 โดยเจ้าอาวาสมีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.83 และด้านมาตรฐานการตรวจสอบและควบคุม (S: Standards) มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.2724 โดยการตรวจสอบร่วมกันมีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.90

หลังจากการพัฒนาารูปแบบ VOTS เสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้นำรูปแบบที่พัฒนาไปเผยแพร่ผ่านผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยววัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จำนวน 10 คน โดยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

ผลจากการติดตามพบว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้นำรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช (VOTS) เสนอต่อที่ประชุมสภาวัฒนธรรมจังหวัดและคณะกรรมการนำเสนอวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2567 เพื่อเป็นข้อมูลและเป็นแนวทางในการวางแผนและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้แก่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อไป

การอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช และได้พัฒนาโมเดล VOTS ซึ่งสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธปัจจุบัน พบว่าองค์ประกอบและสภาพปัญหาการท่องเที่ยวเชิงพุทธมี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลากร ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านงบประมาณ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นความซับซ้อนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่แตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป ปัญหาด้านบุคลากรการขาดผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธต้องการบุคลากรที่มีทั้งความรู้ทางประวัติศาสตร์-วัฒนธรรม และทักษะการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว ซึ่งแตกต่างจากแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทั่วไปที่มุ่งเน้นเพียงการบริการและการตลาด

ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม การจำกัดเวลาเปิด-ปิด และการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ที่ขาดความน่าสนใจ แสดงให้เห็นถึงความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในบริบทของโบราณสถานที่มีข้อจำกัดทางกฎหมายจากกรมศิลปากร ขณะที่ด้านงบประมาณ การพึ่งพาเงินบริจาคและงบประมาณจากรัฐเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทางการเงินที่อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ลดลง สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของบทบาทวัดในสังคมไทยสมัยใหม่ ซึ่ง Phra Khru Chinworanuwatra (2011) ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นผลจากการรับวัฒนธรรมตะวันตกและการที่รัฐเข้ามาทำหน้าที่แทนวัดในหลายด้าน

สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ การตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ที่ได้จากการวิจัยแสดงให้เห็นการบูรณาการของ 3 ภาคส่วน อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เชิงลึกพบว่า การบูรณาการ 3 ภาคส่วนในทางปฏิบัติยังคงมีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละภาคส่วนมีวัตถุประสงค์และกลไกการทำงานที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องเป็นความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทที่บทบาทของวัดในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

การสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธตาม โมเดล VOTS ที่ได้พัฒนาขึ้นมีความแตกต่างจากแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกตามมาตรฐานสากลในประเด็นสำคัญหลายประการ ประการแรก การเน้นมิติทางจิตวิญญาณ ในขณะที่แนวทางสากลมักเน้นการอนุรักษ์ทางกายภาพและการจัดการนักท่องเที่ยว โมเดล VOTS ให้ความสำคัญกับการสร้าง "นิกาสื่อความหมายท้องถิ่น" เพื่อถ่ายทอดคุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม ประการที่สอง โครงสร้างการบริหารแบบ "สามผู้นำ" แนวทางสากลมักใช้โครงสร้างการบริหารจัดการแบบองค์กรเดียว แต่โมเดล VOTS สร้างการสมดุลระหว่างฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายฆราวาส และชุมชน ซึ่งสะท้อนบริบทสังคมไทยที่วัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางชุมชน ประการที่สาม การบูรณาการงบประมาณแบบผสมผสาน การใช้เงินบริจาคร่วมกับงบประมาณรัฐและการมีส่วนร่วมของเอกชน เป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแนวทางสากลที่มักแยกแหล่งงบประมาณออกจากกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับโมเดลการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธอื่น ๆ ในบริบทไทย พบว่าโมเดล VOTS มีจุดร่วมกับงานของ Na Ayutthaya (2008) ในการเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และ Phumathon, Duangloi & Phutthisaro (2016) ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม แต่มีความแตกต่างในแง่ที่โมเดล VOTS มีความเฉพาะเจาะจงกับบริบทของ

แหล่งท่องเที่ยวที่กำลังจะเป็นมรดกโลก โดยมีการกำหนดมาตรฐานการตรวจสอบและควบคุมที่ชัดเจน และมีโครงสร้างผู้นำที่เฉพาะเจาะจง

จุดแข็งของโมเดล VOTS ได้แก่ ความเหมาะสมกับบริบทไทยที่สะท้อนความสัมพันธ์แบบไทยระหว่างวัด ชุมชน และรัฐ การสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว ระหว่างประโยชน์ทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางจิตวิญญาณ และความยั่งยืนจากการเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อย่างไรก็ตาม โมเดลนี้ยังมีข้อจำกัด ได้แก่ ความซับซ้อนในการปฏิบัติเนื่องจากการประสานงาน 3 ภาคส่วนอาจมีความท้าทายในทางปฏิบัติ การพึ่งพาบุคคลสำคัญเนื่องจากความสำเร็จของโมเดลยังคงพึ่งพาผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และความสามารถ และความเฉพาะเจาะจงที่ทำให้โมเดลอาจต้องปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ ผลการประเมินที่แสดงค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุด ทุกองค์ประกอบ (4.75-4.85) สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อย่างไรก็ตาม การประเมินจากผู้เชี่ยวชาญและการนำไปใช้จริงในระยะยาวจะเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จที่แท้จริง การที่สภาวัฒนธรรมจังหวัด นำโมเดลไปใช้เป็นข้อมูลในการเสนอขึ้นบัญชีมรดกโลกแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการประยุกต์ใช้จริง ซึ่งจะเป็นการทดสอบประสิทธิผลของโมเดลในระดับปฏิบัติการ

โดยสรุป โมเดล VOTS เป็นการสังเคราะห์ที่สะท้อนบริบทเฉพาะของการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในประเทศไทย โดยมีความแตกต่างจากแนวทางสากลในการเน้นมิติทางจิตวิญญาณ การใช้โครงสร้างผู้นำแบบไทย และการบูรณาการงบประมาณแบบผสมผสาน ทั้งนี้ ความสำเร็จของโมเดลจะขึ้นอยู่กับ การนำไปปฏิบัติจริงและการปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การนำรูปแบบ VOTS ไปใช้ในหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ 4 ด้านหลัก คือ ด้าน Value จัดตั้งโครงการฝึกอบรม "นักสื่อความหมายท้องถิ่น" หลักสูตร 40 ชั่วโมง ด้าน Organization จัดตั้งคณะกรรมการบูรณาการ 3 ฝ่าย (สงฆ์-ฆราวาส-ชุมชน) ประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ด้าน Three Leaders พัฒนาระบบภาวะผู้นำแบบหมุนเวียน อบรมปีละ 2 ครั้ง และด้าน Standards จัดทำระบบประเมินผล KPIs 4 ด้าน ประเมินทุก 6 เดือน

2. การประยุกต์ใช้ในหน่วยงานภาคเอกชน หน่วยงานภาคเอกชนควรดำเนินการ 3 ด้านหลัก คือ ด้านการพัฒนาบุคลากร จัดโปรแกรม "Tourism Service Excellence for Buddhist Sites" สำหรับผู้ประกอบการที่พัก ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายของที่ระลึก ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ สร้าง "Buddhist Tourism Package" ที่รวมบริการที่พัก อาหารท้องถิ่น กิจกรรมปฏิบัติธรรม และของที่ระลึกที่มีเอกลักษณ์ และด้านการตลาด พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว "Nakhon Heritage Trail" เชื่อมโยงวัดพระมหาธาตุกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

3. การพัฒนาศักยภาพชุมชน การพัฒนาศักยภาพชุมชนควรดำเนินการ 3 ด้านหลัก คือ การสร้างเครือข่าย จัดตั้ง "ชมรมอาสาสมัครท่องเที่ยวเชิงพุทธ" โดยสมาชิกจากชุมชนรอบวัดจำนวน 50 คน มีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง การพัฒนาทักษะ จัดอบรมการสื่อสาร 3 ภาษา (ไทย-อังกฤษ-จีน) และทักษะการบริการสำหรับคนในชุมชน และการสร้างรายได้ พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ขนมไทยโบราณ งานหัตถกรรม และบริการนำเที่ยวโดยชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ศึกษาผลกระทบในระยะยาว (5-10 ปี) ของการนำรูปแบบ VOTS ไปใช้ ทั้งในด้านรายได้ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคม และการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

2. การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธในระดับสากล เปรียบเทียบแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของไทยกับประเทศอื่น เช่น ศรีลังกา เมียนมาร์ กัมพูชา เพื่อพัฒนา "Best Practices Model" สำหรับการท่องเที่ยวเชิงพุทธในภูมิภาคอาเซียน

References

- A1. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- A2. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- A5. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- B1. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- C1. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- C11. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- C21. (2023). Interview, 26 August 2023. (in Thai)
- Na Ayutthaya, S. (2008). *Community-centered cultural tourism management*. (Master's thesis) Chiang Mai University, Graduate School, Department of Political Economy. (in Thai)
- Nakhon Si Thammarat Provincial Cultural Office. (2023). *Study report on challenges of Buddhist tourism management*. Nakhon Si Thammarat: Ministry of Culture. (in Thai)
- Nakhon Si Thammarat Provincial Office of Tourism and Sports. (2024). *Survey of Buddhist tourism needs in Southern Thailand*. Nakhon Si Thammarat: Ministry of Tourism and Sports. (in Thai)
- Phra Khru Chinworanuwatra. (2011). *The roles of temples toward public welfare: A case study of Bankongnoi, Ratchaburi Province*. (Master's thesis), Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Graduate School. (in Thai)
- Phumathon, M., Duangloi, D., & Phutthisaro, P. (2016). Tourism management concepts (temples) in Buddhism: Principles and practices. *Journal of MCU Humanities Review*, 2(2), 50-64. (in Thai)
- Sukrakan, C. (2021). *Wat Phra Mahathat Woramahawihan: Dharma heritage, world heritage*. Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Provincial Cultural Office. (in Thai)
- Tourism Authority of Thailand, Nakhon Si Thammarat Office. (2023). *Tourism statistics 2023*. Nakhon Si Thammarat: Tourism Authority of Thailand. (in Thai)
- Tourism Research and Development Institute, Kasetsart University. (2024). *Trends of Buddhist tourism in Thailand*. Bangkok: Kasetsart University Press. (in Thai)

นายวิชริทย์ บัวขาว

นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรมสร้างสรรค์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
เลขที่ 1 หมู่ที่ 4 ต.ท่าจี่ อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
E-mail: washirawit_bua@nstru.ac.th

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธิรา ชัยรักษา เงินถาวร

อาจารย์ที่ปรึกษา สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรมสร้างสรรค์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
เลขที่ 1 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจั่ว อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280
E-mail: sutira_cha@nstru.ac.th

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรี สุมะโกล

อาจารย์ที่ปรึกษา สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรมสร้างสรรค์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
เลขที่ 1 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าจั่ว อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280
E-mail: patcharee_sum@nstru.ac.th

